K. Kurcena foto, 2020

Edgars Plētiens

CĒSU PILS 16. GADSIMTA ALVAS KANNAS

Cēsu pils izpētes gaitā ir atrastas vairākas priekšmetu grupas, kas Latvijas teritorijas arheoloģiskā materiāla kontekstā ir unikālas. Vienu no šādām grupām veido alvas priekšmeti. Šajā rakstā pievērsīsimies diviem alvas dzeramtraukiem, kas izrakumu dokumentācijā un Cēsu Vēstures un mākslas muzeja aprakstos dēvēti par kannām. Ērtības labad rakstā izmantosim šo nosaukumu. Abi priekšmeti uzieti 1577. gada septembrī uzspridzinātā Cēsu pils rietumu korpusa drupās, kas ļauj to nonākšanu arheoloģiskajā kultūrslānī saistīt ar pils 1577. gada aplenkuma notikumiem. Abu priekšmetu izgatavošanas laiks datējams ar 16. gadsimta trešo ceturksni, līdz ar to tie ir pāris no nedaudzajiem šī perioda alvas izstrādājumiem Latvijas teritorijā, kas saglabājušies līdz mūsdienām (Līdaka/Miķelsone 1989, 16). Šī nelielā pētījuma mērķis ir analizēt abu Cēsu pilī atrasto kannu materiālu, pielietojumu un tipoloģisko veidu, izmantojot informāciju par to, kā notika alvas apstrāde, priekšmetu izgatavošana, materiāla kvalitātes noteikšana, kā arī darba organizācija alvas meistaru darbnīcās.

Mūsdienu Latvijas teritorijā saglabājušies vēsturiskie alvas priekšmeti analizēti maz. Būtiskākais pētījums šajā jomā ir Johannesa Gālnbeka (*Johannes Gahlnbäck*) fundamentālā monogrāfija *Zinn und Zinngiesser in Liv-, Est- und Kurland* (Gahlnbäck 1929). Tas ir vienīgais darbs par alvas lējēju amatu bijušās Livonijas (mūsdienu Latvijas un Igaunijas) teritorijā, kurā autors aprakstījis viņam zināmos vēsturiskos alvas priekšmetus, izpētījis plašu arhīvu materiālu par alvas lējēju cunftes vēsturi un meistariem, kā arī atšifrējis meistaru zīmes. Otra plašākā publikācija par alvas izstrādājumiem ir Rundāles pils muzeja izstādes *Alva Latvijas mākslas amatniecībā VI–XX gadsimtā* katalogs. Tā ievada daļā minēts, ka izstādes veidošanas gaitā apzināti visi Latvijas muzejos esošie alvas priekšmeti, apkopojot 410Latvijas un ārzemju meistaru darbus. Būtiski, ka darbā aprakstīta gan alvas lējēju cunftes vēsture, gan Latvijas teritorijā sastopamās alvas zīmes (Līdaka/Miķelsone 1989). Tomēr neviens no četriem Cēsu pils izrakumos iegūtajiem alvas traukiem (divas kannas un divu šķīvju fragmenti) katalogā nav iekļauts, kas liek domāt, ka ārpus kataloga palikuši vēl arī citi alvas izstrādājumi no citiem arheoloģiskajiem pieminekļiem. Tāpēc būtu vērtīgi pārskatīt arheoloģiskās kolekcijas un aktualizēt atrasto alvas priekšmetu uzskaitījumu.

Ziņas par vēsturiskajiem alvas priekšmetiem, protams, nav iegūstamas tikai arheoloģiskajā materiālā vien. Vērtīgas liecības par tiem sniedz gan rakstītie vēstures avoti (dokumenti), gan ikonogrāfiskais materiāls (zīmējumi, kokgriezumi, gravīras).

Alva ir sudrabaini pelēks, mīksts metāls ar relatīvi zemu kušanas temperatūru – 232 grādiem pēc Celsija. Pateicoties šai īpašībai, tā ir viegli apstrādājams materiāls. Dabā alva tīrā veidā sastopama reti. Pārsvarā tā tiek iegūta raktuvēs savienojumā ar kādu citu metālu kā dioksīda rūda. Svarīgākie alvu saturošie minerāli ir kasiterīts jeb alvas akmens ($SnO_{2)}$ un stannīts (Cu_2FeSnS_4), kas satur arī varu, dzelzi un sēru. Tālāk, izmantojot oglekli, notiek redukcijas process, kurā no šī oksīda savienojuma, atņemot skābekli, tiek atdalīta tīra alva. Senajos laikos un agrajos viduslaikos Eiropas zemju pieprasījumu apmierināja Kornvolas un Devonšīras atradnes Anglijā. Kad 12. gadsimtā tika atklātas atradnes Rūdu kalnos Saksijā, sākās alvas ražošanas uzplaukums Eiropā (Mory 1972, 14). Latvijas teritorijā alvu nebija iespējams iegūt, tāpēc, līdzīgi kā citi metāli, tā tika ievesta. Tuvākās alvas atradnes bija mūsdienu Vācijas, Lielbritānijas un Čehijas teritorijās. Alvu kā izejmateriālu Eiropā izmantoja kopš aizvēstures, taču plašāk to sāka lietot ap 12. gadsimtu reliģiska rakstura vajadzībām klosteros un baznīcās. Drīz šo materiālu izmantoja arī laicīgajā vidē, kur alvas izstrādājumi aizstāja no koka darinātos traukus.

Alvai piemīt divas būtiskas īpašības, kas bija jāņem vērā, no tās izgatavojot priekšmetus. Pirmkārt, mīnus 18 grādos pēc Celsija notiek alvas pilnīga sairšana jeb t. s. alvas mēris. Otrkārt, alva tīrā veidā ir salīdzinoši mīksts materiāls. Lai nodrošinātu alvas izstrādājumu saglabāšanos arī zemākā temperatūrā nekā mīnus 18 grādi un padarītu tos izturīgākus, alvas izgatavotāji tai pievienoja citus metālus, pārsvarā svinu, varu un dzelzi. Taču sakausējumos tika lietots arī cinks, antimons, bismuts, niķelis un citi metāli. Angļu un dažās citās Eiropas valodās šādiem sakausējumiem ir savs nosaukums (angļu *pewter*), taču latviešu valodā tāda nav, tāpēc šajā rakstā vienkāršības labad kannu darināšanā izmantoto materiālu dēvēsim par alvu, kā tas tradicionāli pieņemts arī latviešu autoru darbos.

Sākot alvai pievienot citus metālus, radās jauna problēma. Alvu un alvas izstrādājumus pirka un pārdeva pēc svara (Gahlnbäck 1929, 38). Tā kā visbiežāk sakausējumos lietotais materiāls svins ir smagāks par alvu, par problēmu kļuva alvas un citu sakausējumam pievienoto metālu (ligatūras) attiecības regulējums. Citiem vārdiem sakot, varēja gadīties tā, ka par līdzīgiem priekšmetiem tirgū prasīja dažādas cenas, jo to svars atšķīrās. Tāpēc meistars, kas izgatavojis priekšmetu, piejaucot tikai nedaudz svina, nevarēja konkurēt ar kādu, kas bija izgatavojis tādu pašu priekšmetu, piejaucot vairāk svina. Cilvēkam vienmēr ir bijis raksturīgi tiekties pēc lielākas peļņas, izmantojot lētākus izejmateriālus. Tātad izgatavotājiem bija izdevīgi alvas priekšmetu sakausējumam pievienot pēc iespējas vairāk svina. Gan priekšmeta izmērs, gan citu metālu piejaukums noteica to, kāpēc dokumentos kannām, kas netiek īpaši izdalītas pēc veida un lieluma, ir minētas dažādas vērtības. Piemēram, kādā Lībekas 1425. gada protokolā, kur aprakstīts konkrētai personai izdarīts materiālais zaudējums, minētas divas alvas kannas, kuru vērtība ir viena marka un trīs šiliņi (LU 1881, Nr. 643). Tāpat Ķelnes pilsētas rēķinos 1370. gadā minētas divas kanniņas par vienu marku un četriem šiliņiem. Līdztekus šajos pašos rēķinos četras alvas pudeles novērtētas astoņu marku un četru šiliņu vērtībā vai divi katli – sešu marku vērtībā (Hasse 1979, 40). Lai nepieļautu negodprātīgas rīcības sekas, kopš 14. gadsimta tika regulētas metāla sakausējuma attiecības alvas priekšmetos (Gahlnbäck 1929, 38).

Vācu mākslinieka un vara grebēja Josta Amana (*Jost Amman*) 1568. gadā izdotajā amatu grāmatā ļoti labi atainots alvas apstrādes meistara un zeļļu ikdienā gatavoto priekšmetu plašais klāsts, kurā minēti gadsimtiem ilgi pazīstamie alvas šķīvji, bļodas, karotes, krūzes, kannas, svečturi un virkne citu priekšmetu (Amman/Sachs 1568). Savu īpašību dēļ alva bija visnotaļ populārs materiāls sadzīves priekšmetu izgatavošanai. To rāda dažādu pilsētu pilsoņu testamentos, protokolos vai inventāra aprakstos minētie alvas priekšmeti. Piemēram, Lībekas pilsoņu testamentos bieži parādās alvas kannas – 1350. gadā viena kanna, 1413. gadā divas kannas un divas krūzes (Hasse 1979, 21). 1363. gadā kādas Lībekā mītošas linu audējas testamentā uzskaitīti šādi alvas trauki: ducis bļodu, seši sāls trauki, divas kannas, trīs podi, četri katli, kauss un trauks roku mazgāšanai. Arī Līneburgā kādā testamentā minētas četras alvas krūzes, astoņas alvas pudeles un četras alvas kannas. Braunšveigā 1366. gadā kādas atraitnes testamentā minētas sešas alvas kannas, ducis no šī paša materiāla izgatavotu pudeļu un bļodu, divi alvas roku mazgājamie trauki un divi alvas kausi (Hasse 1979, 38, 39). Arī Tallinā (*Reval*) dzīvojošās atraitnes Gertkes Ravenstorpas (*Gertke Ravenstorp*) 1560. gadā atstātajā testamentā minēts ducis alvas kannu, kā arī viena brūvēšanas panna (*bruwe panne*) ar kājām, izgatavota no alvas (Hahn 2015, 735). Vēl ir virkne piemēru, kas apliecina, ka viduslaikos un agrajos jaunajos laikos alvas priekšmetus turīgo sabiedrības grupu ļaudis mājsaimniecībās izmantoja bieži.

Alvas priekšmetu izgatavošana sākās ar sakausējamo komponentu karsēšanu īpaši izveidotā bedrē vai katlā. Tad izkusušais metāls visbiežāk tika liets formās jeb veidnēs, kas bija speciāli izgatavotas nepieciešamajam priekšmetam. Sakausējumu varēja liet arī plāksnes formās, iegūstot monolītu plāksni. Tad plāksni apstrādāja, to karsējot, kaļot un

1. att. Alvas apstrādes darbnīca 16. gadsimta otrajā pusē (Amman/Sachs 1568)

lokot. Tādā veidā izgatavoja plakanas formas priekšmetus, piemēram, plates (paplātes), ko izmantoja kā traukus gan garīgajā, gan laicīgajā vidē. Taču visbiežāk alvas sakausējumu lēja veidnēs, iegūstot nepieciešamā priekšmeta formu. Pēc tam iegūto priekšmetu apstrādāja ar virpu, pulējot vai izvirpojot tajā dekoratīvas līnijas. Priekšmetu virsmā izveidojušos defektus pielaboja ar sakarsētu lodāmuru, nogludināja ar vīli un nobeigumā, ja bija nepieciešams, priekšmetu pārklāja ar alvas skaidiņām, tās piekausējot virsmai. Detaļas priekšmetiem pielodēja ar lodāmuru vai lēja uz virsmas (Mory 1972, 25–30; Līdaka/Miķelsone 1989, 12). Meistarus, kas nodarbojās ar alvas liešanu, vācu valodā visbiežāk sauca par *Kannengiesser* jeb kannu lējējiem (Mory 1972, 18). Līdz ar to, domājams, kannu liešana bija šī amata pratēju galvenā nodarbošanās. Tikai vēlāk parādījās jēdziens *Zinngiesser* jeb alvas lējēji (Gahlnbäck 1929, 163).

Viduslaikos un jaunajos laikos alvas apstrādātāji, tāpat kā citu amatu pratēji, apvienojās cunftēs. Rīgā pirmās amatu apvienības konstatējamas jau 13. gadsimta pirmajā pusē (Stieda/Mettig 1896, 235). Taču par alvas apstrādes meistaru apvienībām 13. gadsimtā ziņu nav. 1269. gadā tirdzniecības darījumos Rīgā iesaistījies kāds Tideriks, kas bijis "katlu lējējs" *(ollifex*) (Hildebrand 1872, Nr. 1463). Iespējams, te domāti alvas katli, it īpaši tāpēc, ka tie bijuši lieti. No 1287. gada avotos vairākkārt minēts "katlu lējējs" (*ollifex*) Johanness no Dobeles (*Johannes de Dobelen*). Viņš operējis ar salīdzinoši lielām naudas summām un iesaistījies tirdzniecības darījumos ar tirgotāju kopām (hanzām) (Hildebrand 1872, Nr. 776, 726, 719). Katrā ziņā alvas lējēji vēlāk, no 14. līdz 16. gadsimtam, rakstītajos vēstures avotos minēti vairākkārt (Napiersky 1888, I, Nr. 100, Nr. 329, Nr. 889; Napiersky 1881, III, Nr. 114), kas norāda, ka šis amats Rīgā pastāvējis un tā veicēji pēc viduslaiku tradīcijas bija apvienojušies kopienās jeb cunftēs. Ja Rīgas meistari tomēr nebija apvienojušies paši savā alvas lējēju apvienībā, tad tie, iespējams, bija pievienojušies kalēju cunftei, kas pirmo reizi avotos konstatējama 1382. gadā (Stieda/Mettig 1896, 456). Līdzīga situācija novērojama viduslaiku pilsētās Igaunijas teritorijā, kur alvas lējējus rakstītajos avotos var konstatēt kopš 14. gadsimta (Gahlnbäck 1929, 92–153).

Tradicionāli meistars uz izgatavotā priekšmeta iespieda savu meistara zīmi. Meistaru zīmes apkopotas vairākos Eiropā un arī Latvijā publicētajos pētījumos (Mory 1972, 81–94; Līdaka/Miķelsone 1989, 157–175; Gahlnbäck 1929) un sniedz iespēju pētniekiem mūsdienās identificēt gan priekšmeta ražošanas vietu, gan meistaru.

Ap 1300. gadu Nirnbergas rātes izdotajos noteikumos ir norādīts, ka alvas sakausējuma attiecībai jābūt šādai – viena daļa svina un desmit daļas alvas (Lochner 1834, 152). Tā kā tīrā veidā alva nebija lietojama, noteiktā attiecība apzīmēja t. s. tīro alvu (vācu *klares Zinn*). Dažādās pilsētās sakausējuma attiecības svārstījās no 10:1 līdz 12:1, kur uz 10 vai 12 daļām alvas bija viena daļa svina. Pēc kādas ap 1550. gadu Tallinā rakstītas vēstules Rīgai un Tartu (*Dorpat*) var secināt, ka Tallinā "tīrā alva" apzīmēja sakausējumu, kurā alvas un ligatūras attiecība bija 12:1. Vēstulē lūgts Rīgai un Tartu sniegt viedokli par to, kāda sakausējuma attiecība ir labāk izmantojama, uz ko Rīgas puse atbildēja izvairīgi un minēja, ka Tallinas puse var izlemt pati. Taču vēstulē ir paskaidrots, ka Rīgā par "tīru alvu" uzskata tādu, kas satur 12 daļas alvas (Stieda 1890, 233–235). Kopumā starp lielākajām Livonijas pilsētām jautājums par alvas sakausējumu bija aktuāls, un tās mēģināja veidot vienotu izpratni par to, kādas sakausējuma proporcijas atzīstamas par "tīru alvu" (AR 1910, Nr. 301). Bija izveidojies savdabīgs dalījums arī pēc sakausējuma kvalitātes. Augstvērtīgākā alvasakmens rūda tika iegūta Britu salās, līdz ar to tā tika apzīmēta kā "angļu alva" (vācu *englisch Zinn*). Domājams, ka citi metāli tika piejaukti tikai tik daudz, lai padarītu sakausējumu lietojamu, kas nozīmē, ka alvas proporcija sakausējumā bija vairāk nekā 90%. Savukārt no Lībekas tika ievests sakausējums, ko apzīmēja ar nosaukumu *Lubisch gudt*. To varētu tulkot kā "Lībekas kvalitāte". Šeit attiecības bija 1:10 vai 1:12. Un visbeidzot bija sakausējums, ko sauca par *manckgut* jeb *fategudt*, ko varētu dēvēt par "jauktas kvalitātes" (no vārda *mank* – jaukts). Visticamāk, šajā sakausējumā bija salīdzinoši liels citu metālu procents (Gahlnbäck 1929, 39).

Cēsu pilī atrastas divas alvas kannas. Vērā ņemams ir fakts, ka abi atradumi iegūti 1577. gadā sagruvušā rietumu korpusa gruvešos un līdz ar to datējami ar 16. gadsimta trešo ceturksni. Abas kannas pašlaik ir konservētas un glabājas Cēsu Vēstures un mākslas muzeja kolekcijā. Lai noskaidrotu abu priekšmetu metālu sakausējumu attiecību, Lietuvas Mākslas muzeja Prana Gudina Restaurācijas centrā veiktas to rentgena fluorescences (*XRF*) analīzes. Analīžu rezultāti sniedz ieskatu alvas un ar to sakausēto citu metālu (ligatūras) attiecībā un ļauj izdarīt secinājumus par sakausējuma kvalitāti un tā atbilstību viduslaikos pieņemtajiem kvalitātes rādītājiem.

1. tab. Rentgena fluorescences analīžu rezultāti (%)

Inventāra numurs	Sn	Pb	Cu	Zn	Fe	Ni
CM 13572	88,24	9,52	1,23	0,34	0,61	0,05
CM 107704	93,12	5,87	0,54	0,14	0,33	–

Alvas kanna **CM 13572** atrasta 1971. gadā, veicot zemes līdzināšanas darbus Cēsu pils pagalma rietumu daļā. Ar traktoru pārvietojot un norokot kultūrslāņa augšējo kārtu, tika uzieta ne tikai alvas kanna, bet arī t. s. Voltera Štrika depozīts, vairāki plākšņu bruņu fragmenti un citi 16. gadsimta otrajai pusei raksturīgi priekšmeti. Kanna Cēsu pils kultūrslānī nokļuvusi 1577. gada septembrī, sagrūstot pils rietumu korpusam.

Kanna ir ievērojami bojāta – tās korpuss ir saplacināts un sadalījies savstarpēji saistītās neregulāras formas detaļās. Metāla virsma vietām ir alvas mēra bojāta. 2006. gadā Latvijas Nacionālā vēstures muzeja restauratori veikuši kannas konservāciju. Saglabāšanas darbu laikā tā attīrīta no korozijas produktiem un kaļķu aplikuma, ar epoksīdiem aizpildītas dziļākās plaisas un veikta kannas virsmas nostiprināšana ar *Paraloid B-72* laku.

Kannas pamatnes diametrs ir 16 cm, korpusa apakšdaļas diametrs – 13 cm, korpusa šaurākās vietas (apmēram 2 cm no apmales) diametrs – 11 cm, apmales diametrs – 12,5 cm. Kannas augstums – 33 cm. Tātad tās tilpums bijis apmēram 1,2 litri. Tolaik lietotie šķidruma mēri rāda, ka kannas izmērs pielīdzināms stopa tilpumam (Zemzaris 1981, 118).

Lai arī kanna ir ievērojami bojāta, ir iespējams grafiski rekonstruēt tās izskatu (2. att.: A). Kannai bijis slaids, konisks, augšdaļā mazliet paplatināts korpuss uz profilētas pamatnes. Korpusa apakšdaļa un pamatne rotāta ar reljefu līniju joslām. Kannas vākam gar malu bijusi profilējuma josla. Izliektajam lentveida rokturim apakšgals paplašināts,

rievots. Arī viras īkšķis veidots ar dekoratīvu, rievotu galu. Uz kannas vāka viras ir saskatāmas iegrieztas līnijas ar maziem punktiem to galos. Līnijas veido burtus V un W, un, iespējams, tā ir saglabājusies liecība par kannas īpašnieku. Virs šīm līnijām ir vēl citas, kas kopā veido divus burtus X ar nelieliem kāšiem līniju galos. Visticamāk šīs līnijas atveido māju jeb īpašuma zīmi, kas kannas lietošanas laikā norādīja uz piederību īpašniekam.

Uz kannas roktura viena otrai līdzās iekaltas divas zīmes. Pirmajā attēlots Rīgas pilsētas mazais ģerbonis, kas norāda, ka kanna izgatavota Rīgas pilsētā. Uz otras zīmes saskatāmi iniciāļi "KC". Identiska meistara zīme redzama uz vairākiem citiem 16. gadsimta vidū un otrajā pusē Rīgā izgatavotiem alvas traukiem (Līdaka/Miķelsone 1989). Meistara zīmi atšifrējis Johanness Gālnbeks, to sasaistot ar meistara Ciriaka Klinta (*Cyriacus Klinth*) darbnīcu (Gahlnbäck 1929, 39). Ir zināms, ka 16. gadsimta 30. gados Ciriaks Klints bijis

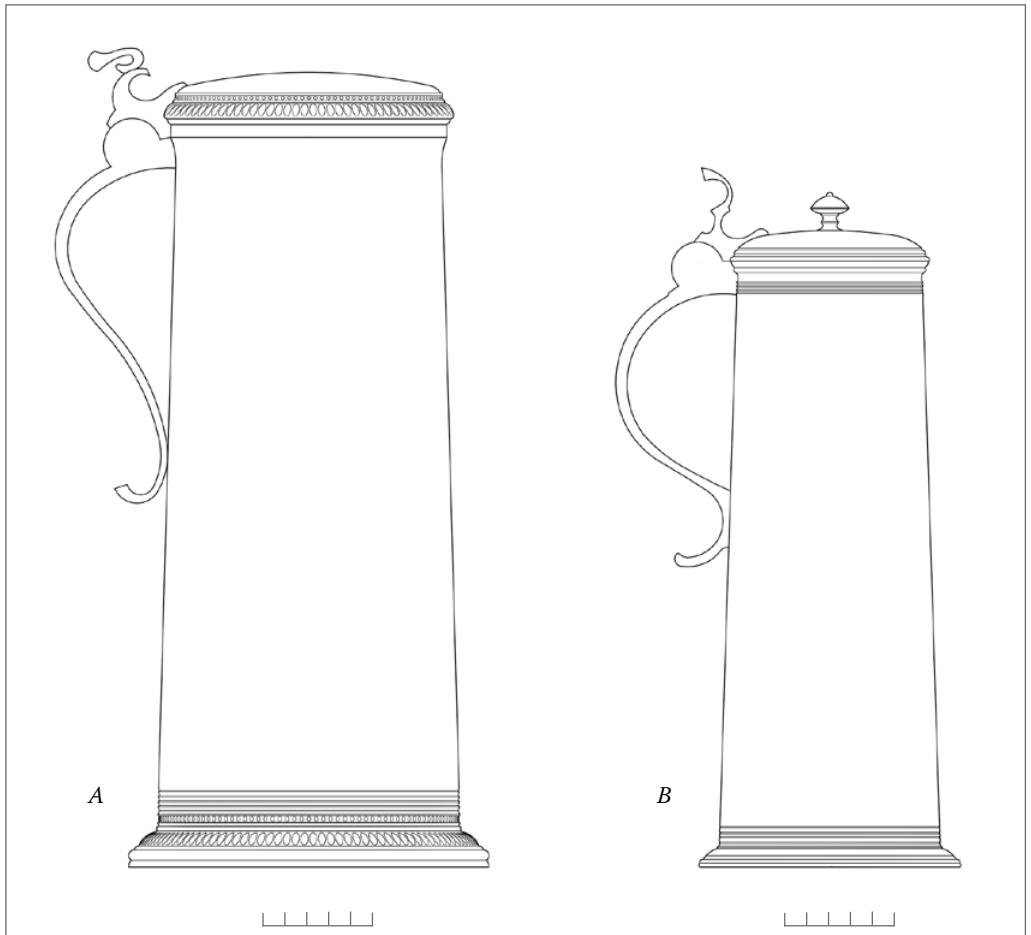

2. att. Cēsu pilī atrasto alvas kannu grafiska rekonstrukcija
A – CM 13572; *B* – CM 107704
R. Jeleviča zīmējums, 2019

kannu liešanas meistara Burkarda Valdisa (*Burkard Waldis*) māceklis un vēlāk zellis. Par meistaru Ciriaks Klints kļuva ap 1540. gadu, kad mantoja sava skolotāja darbnīcu, kurā strādāja līdz savai nāvei 1592. gadā. Pašlaik zināmi pavisam 10 šī meistara darbi (Līdaka/Miķelsone 1989, 17, 161).

No 1. tabulā uzskaitītajām 2017. gadā Lietuvas Mākslas muzeja Prana Gudina Restaurācijas centrā veiktajām *XRF* analīzēm izriet, ka kanna izgatavota no kausējuma, kas atbildis Lībekas kvalitātei, jo alvas un ligatūras attiecība tajā ir aptuveni 9:1. Pamatmetālam pievienots svins (9,52%) un pavisam nedaudz vara, dzelzs, cinka un niķeļa. Šāds kausējums nebija pakļauts t. s. alvas mērim, un minētie piekausējumi uzlaboja metāla kvalitāti.

Alvas kanna **CM 107704** atrasta 2005. gadā, veicot Cēsu pils rietumu korpusa 3. pagrabtelpas arheoloģisko izpēti. Tā tika uzieta pagrabtelpas ziemeļu daļā, aizbiruma dziļākajā kārtā. Ēkas sagrūšanas rezultātā deformējies kannas korpuss. Tā vidusdaļā un pie pamatnes izveidojušās plaisas, atšķēlumi un trīs izdrupuma laukumi, kas aizņem apmēram 7% no kannas sienas kopējā virsmas laukuma. 2006. gadā kannas konservācija veikta Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā, pielietojot tādas pašas metodes kā kannas CM 13572 konservācijas procesā.

Kannu grafiski rekonstruējot (2. att.: B), ir redzams, ka to veidojis viegli konisks korpuss, kas salīdzinājumā ar otras Cēsu pilī atrastās kannas izmēriem ir par apmēram vienu piektdaļu zemāks, respektīvi, 27 cm. Korpusa diametrs augšdaļā (šaurākajā vietā)

3. att. Zīmes uz alvas kannas CM 107704
A – Raviču (*Rawicz*) ģerbonis; *B* – māju jeb īpašuma zīme; *C* – kannas īpašnieka iniciāļi;
D – Rīgas pilsētas un meistara Ciriaka Klinta darbnīcas zīme
A. Opoļska foto, 2019

ir 8,5 cm, apakšdaļā – 10 cm. Kannas pamatnes diametrs – 12 cm, apmales diametrs – 9 cm. Tātad kannas tilpums bijis apmēram 0,6 litri, kas, lietojot tolaik izmantotās šķidruma mērvienības, atbildis pusstopam (Zemzaris 1981, 118). Korpusa augšdaļā un apakšdaļā ir redzamas četras profilējuma līnijas. Kannai šķīvjveida vāks ir ar izliektu viras īkšķi un vāka paceļamo lodveida pogu. Uz viras īkšķa saskatāma iegravēta māju jeb īpašuma zīme (3. att.: B), kas kannas lietošanas laikā norādīja uz tās īpašnieku.

Kannas korpusa vidusdaļā iegravēts ģerbonis, kurā attēlota uz lāča sēdoša sieviete greznā tērpā, ar kroni galvā un augstu paceltām rokām (3. att.: D). Arheoloģe Zigrīda Apala ir noskaidrojusi, ka ģerbonis pieder Ravičiem (*Rawicz*) – poļu dižciltīgo jeb šļahtiču dzimtai (Apala 2007, 59). Atšķirībā, piemēram, no vācu heraldikas, kurā katrai dzimtai pieder atsevišķs ģerbonis, poļu šļahtiču ģerboņi ir radušies kā kopēji simboli dzimtu apvienībām, kas var aptvert vairākus desmitus vai pat simtus dzimtu.

Uz lentveida roktura iekalta viena pilsētas un viena meistara zīme (3. att.: C). Abas zīmes identiskas tām, kas saskatāmas uz otras Cēsu pilī atrastās kannas. Tātad arī šī kanna izgatavota Rīgā, meistara Ciriaka Klinta darbnīcā. Uz roktura apakšējās daļas iegravēti kannas īpašnieka iniciāļi "FC" (3. att.: A). Visticamāk, īpašnieks pārstāvējis kādu no Ravičiem piederīgajām dzimtām, kas sākas ar burtu "C". Tādu ir bijis vairāk nekā divdesmit (Mieczysław 2009). Diemžēl ar Cēsu pils 1577. gada aplenkuma laiku saistītajos rakstītajos avotos līdz šim nav izdevies uziet nevienu personu, kurai atbilstu šādi iniciāļi.

XRF analīzes rezultāti uzrāda, ka kanna izgatavota no kausējuma ar ļoti augstu (93,12%) alvas sastāvu (1. tab.). Pamatmetālam vēl pievienots svins, varš, cinks un dzelzs. Šāds sastāvs, kas attiecībā ir ap 14:1, klasificējams kā t. s. angļu alva, respektīvi, augstvērtīgāks sakausējums, nekā to pieprasīja regulējums Hanzas reģiona pilsētās.

Abi Cēsu pilī atrastie alvas izstrādājumi ir izgatavoti no labas kvalitātes alvas sakausējuma. Tas nozīmē, ka abu kannu izgatavotājs, kas šajā gadījumā ir viens un tas pats meistars, nav krāpies un izgatavojis kvalitātei atbilstošus priekšmetus. Kannu piederības jautājums paliek neatbildēts, taču pēc īpašuma zīmēm uz abu kannu virsmas var spriest, ka tās lietotas individuālajām vajadzībām. Cēsīs atrastie priekšmeti nav radikāli atšķirīgi no citur Hanzas reģionā zināmajiem, kas apliecina Cēsu piederību vāciskajai telpai.

Kopš 1989. gada, kad izdots Rundāles pils muzeja katalogs, muzeju kolekcijas ir papildinātas ar jauniem alvas izstrādājumiem, tāpēc jauns šāda veida apkopojums būtu nozīmīgs palīgs alvas priekšmetu izpētē. Turklāt vērtīgi būtu apkopot informāciju par visā Livonijas teritorijā atrastajiem alvas izstrādājumiem, jo tas pavērtu iespēju tos kā kopumu salīdzināt ar līdzīgiem izstrādājumiem citviet Eiropā un, iespējams, izveidot to tipoloģiju, kas atvieglotu šādu priekšmetu vismaz aptuvenu datēšanu.

1

2

I att. Alvas kanna CM 13572
1 – vāka virsskats; *2* – kannas pamatne
A. Opoļska foto, 2020

II att. Alvas kanna CM 13572
A. Opoļska foto, 2020

III att. Alvas kanna CM 13572
A. Opoļska foto, 2020

IV att. Alvas kanna CM 107704
A. Opoļska foto, 2020

V att. Alvas kanna CM 107704
A. Opoļska foto, 2020

1

2

VI att. Alvas kanna CM 107704
1 – vāka virsskats; *2* – kannas pamatne
A. Opoļska foto, 2020

Edgars Plētiens

16TH CENTURY PEWTER TANKARDS FROM CĒSIS CASTLE

Summary

While examining the western block of Cēsis Castle, which was blown up in 1577, archaeologists found two tin-alloy tankards. Since tin disintegrates at the temperature of -18 °C, very few items made of this material have been found in Latvia. The tankards are therefore considered unique on a national scale.

Since tin-alloy (pewter) was easy to work with, it was a popular material for making household items in the medieval and early modern period. For the items to last longer, other metals, such as lead, copper and iron were added to the alloy. However, pewter and pewter items were bought and sold by weight, thus, when buying or selling, the proportion of tin and other metals in the alloy became a relevant point. In the surviving pewter items, the proportion varies.

Traditionally, pewter founders united in craft guilds and members of the guild would place a master mark on their works. Today, these marks allow us to identify the maker and place where each item was made.

Master-craftsman Cyriacus Klinth made both pewter tankards found at Cēsis Castle. His master mark consists of his initials KC. Another mark on the tankards – a small coat of arms of Riga town – indicates that the items were made in Riga.

The tankards differ by volume. One can carry 1.2 litres, which equals a quart, while the other can carry 0.6 litres, which equals half a quart in the liquid measurements used in the 16th century. Both tankards feature marks, which signify their ownership. On one of the tankards one can spot the initials VW, as well as a house mark consisting of an X whose corners are slightly hooked. The other vessel is engraved with a coat of arms connected to the noble Ravicz family from Poland. It also features a house mark to identify its original owner. X-Ray Fluorescence (XRF) analysis shows that the proportion of tin and other metals in the alloy of the smallest tankard is 9:1, and 14:1 in the largest. This proves that the maker used high quality pewter and complied with quality standards.

To develop research on this group of artefacts, it would be worth compiling all information on pewter items found in the territory of former Livonia. This would make it possible to develop a typology of such artefacts. It would then be easier to compare the items and date them more precisely.

AVOTI UN LITERATŪRA

Amman/Sachs 1568 – *Amman J., Sachs H.* Eygentliche Beschreibung aller Stände auff Erden, hoher und nidriger, geistlicher und weltlicher, aller Künsten, Handwercken und Händeln. – Frankfurt am Main, 1568

Apala 2007 – *Apala Z.* Cēsu pils arheoloģiskās izpētes (1974–2006) rezultāti // Quo vadis, Cēsis? Vēsture un mūsdienu nosacījumi pilsētas attīstībai. – Cēsis, 2007. 45.–74. lpp.

AR 1910 – Akten und Rezesse der livländischen Ständetage. – Riga, 1910. Bd. III

Gahlnbäck 1929 – *Gahlnbäck J.* Zinn und Zinngiesser in Liv-, Est- und Kurland. – Lübeck, 1929

Hahn 2015 – *Hahn K. R.* Revaler Testamente im 15. und 16. Jahrhundert. – Berlin, 2015

Hasse 1979 – *Hasse M.* Neues Hausgerät, neue Häuser, neue Kleider – Eine Betrachtung der städtischen Kultur im 13. und 14. Jahrhundert sowie ein Katalog der metallenen Hausgeräte // Zeitschrift für Archaologie des Mittelalters VII. – Köln, 1979. S. 7–83

Hildebrand 1872 – *Hildebrand H.* (Hg.). Das Rigische Schuldbuch (1286–1352). – St. Petersburg, 1872

Līdaka/Miķelsone 1989 – *Līdaka D., Miķelsone Dz.* (sast.). Alva Latvijas mākslas amatniecībā VI–XX gadsimtā. – Rīga, 1989

LU 1881 – Lübeckisches Urkundenbuch. – Lübeck, 1881. Abt. I., Bd. VII

Mieczysław 2009 – *Mieczysław Z.* Ród Ziemackich szlachty polskiej herbu Rawicz. – Gdańsk, 2009

Mory 1972 – *Mory L.* Schönes Zinn: Geschichte, Formen und Probleme. – München, 1972

Napiersky 1881 – *Napiersky J. G. L.* Die Libri redituum der Stadt Riga. – Leipzig, 1881

Napiersky 1888 – *Napiersky J. G. L.* Die Erbebücher der Stadt Riga. – Riga, 1888

Stieda 1890 – *Stieda W.* Wie man in Alt-Riga Kannen goss // Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. – Riga, 1890. Bd. XIV, S. 222–235

Stieda/Mettig 1896 – *Stieda W., Mettig C.* Schragen der Gilden und Aemter der Stadt Riga bis 1621. – Riga, 1896

Zemzaris 1981 – *Zemzaris J.* Mērs un svars Latvijā 13.–19. gs. – Rīga, 1981

UDK 904(474.365)

CĒSU PILS RAKSTI III

Cēsu pils raksti III: arheoloģija, arhitektūra, vēsture

Sastādītājs, atbildīgais redaktors ***Gundars Kalniņš***
Literārā redaktore ***Eva Eihmane***
Korektori ***Jānis Kulmanis, Ieva Zarakovska***
Tulkotāja ***Eva Eihmane***
Tulkojumu korektori ***Lelde Beņķe, Aleks Pluskowski***
Māksliniece un maketētāja ***Anda Nordena***
Fotogrāfiju apstrāde ***Alens Opoļskis, Inta Kraukle***

Izdevums sagatavots ar
Valsts kultūrkapitāla fonda
finansiālu atbalstu

VALSTS KULTŪRKAPITĀLA FONDS

ISBN 978-9934-8685-2-8

© Rakstu autori, 2020
© Cēsu pils saglabāšanas fonds, 2020

Izdevējs ***Cēsu pils saglabāšanas fonds***
Iespiests un iesiets ***SIA "Dardedze hologrāfija"***